

KÖRTVÉLYESI OSZKÁR

Bartók és Budapest

A Torontál vármegyei Nagyszentmiklósban, 1881. március 25-én született Bartók Béla. Édesanyja Voit Paula, tanítónőként dolgozott, jól zongorázott, így első zenei élményeit is bizonyára ezek a zongoradabok nyújthatták. Az ötéves Bartók éppen ezért kérésére az első zongoraóráit az édesanyjától kapta. Édesapja, id. Bartók Béla iskolaigazgató volt egy gazdasági iskolában, egyidejűleg az általa alapított zeneegyesület zenekarát is irányította. Halála után, 1888-ban Pozsonyba költöztek és a Kórház utca 3-ban laktak.

Itt Erkel László – nagy nemzeti operáinknak alkotója, Erkel Ferenc fia – tanította zongorázni. Megismerkedett a pozsonyi születésű Dohnányi Ernővel. A négy évvel idősebb Dohnányi biztatására 1899-ben édesanyjával a pesti Zeneakadémián jelentkezett Thomán István zongoraművésznél, aki a meghallgatása után rögtön a 2. osztályba vette fel, de kompozícióit megnézve Koessler Jánoshoz zeneszerzésre is ajánlotta. A régi Zeneakadémia a Sugár út (ma Andrassy út) és a Vörösmarty utca 35-ben volt – mindmáig kitűnő koncertek hallhatók hangversenytermében.

Thomán István – mint Liszt növendék – liszti metódus szerint tanította Bartókot, aki a Zeneakadémián 1900-ban tartott első hangversenyén Beethoven c-moll zongoraversenyének I. tételét adta elő. Ha ideje engedte – például nyári szünetekben – járta Magyarország és Európa jelentős városait. Gyakran lakott kvártélyokban (népszállásokban), ismerősöknél, rokonoknál, édesanyjánál és a Teréz körúton is. Zeneakadémiai tanulmányait 1903-ban fejezte be.

Még 1902-ben megismeri Gruberné Sándor Emmát, és szalonjában neves művészekkel találkozik. Itt köt barátságot Kodály Zoltánnal, Sándor Emma későbbi férjével. A művelt, nagy zenei tudású asszony sok okos tanáccsal látta el a nálánál jóval fiatalabb zenészeket. A két barát célja „a magyar zene megteremtése” lett. A gyakran osztrák, német mesterek által tanított idegen zene helyett, gyökerében magyar zenét kívántak meghonosítani. A gyökerében magyar zene a parasztzene, a népdal – vallották, és hatalmas lendülettel fogtak a népdalok gyűjtéséhez. Például a Húsz magyar népdal című kötetben tíz dal Bartók, tíz dal Kodály gyűjtéséből, földolgozásából jelent meg. Ebből a könyvből Karacs Zsigmond történész az előadásomra el is hozott egy példányt és kérésemre ismertette.

Bartók első nagyszabású műve az 1904. január 13-án bemutatott Kossuth-szimfónia volt, a kor jelentős karmestere, Richter János vezényletével. Kacsogh Pongrác szép, elismerő cikkben írt Bartók tehetségéről.

Thomán nyugdíjba vonulása után, 1907. május 15-től Bartók az új Országos Magyar Liszt Ferenc Zeneakadémia tanára lett, zongora és zeneszerzés szakon tanított. A szép hegedűművésznőnek, Geyer Stefinek ajánlotta kéttételes Hegedűversenyét. 1909-ben feleségül veszi tanítványát, Zeigler Mártát. Egy év múltán megszületik a „Kis Béla”, Bartók első fia. Rákoskeresztúron, a mai XVII. kerületben (1911–1919) első otthonuk Rákoshegyen, a Jókai utca 3-ban, a második a Teréz utca 28-ban, a harmadik a Hunyadi utca 50-ben volt.

Az I. szvitjét Hubay Jenő hegedűművész vezényelte 1909. március 1-jén, a Filharmóniai Társaság élén. Ebben az időben született az általánosan ismert Allegro barbaro is. A három színpadi művét itt kezdte komponálni: A kékszakállú herceg vára című egyfelvonásos, kétszemélyes operáját, és A fából faragott királyfi táncjátékát itt fejezte be. Mindkét mű Balázs Béla szövegére készült. A csodálatos mandarin komponálását is itt kezdte el. Színpadi művei bemutatásának időrendi sorrendje: 1917-ben A fából faragott királyfi, 1918-ban A kékszakállú herceg vára bemutatója volt. Mindkettőt Egisto Tango olasz karmester dirigálta. A kékszakállút Kálmán Oszkár, Juditot Haselbach Olga énekelte. Jellemző, hogy a kedvezőtlen fogadtatás, gáncsoskodások következményeképpen A csodálatos mandarinnak sikeres színpadi előadása

csak 1955–56-ban volt. E pantomint Lengyel Menyhért szövegére komponálta.

Rákoskeresztúr termékeny időszak volt Bartók életében. A Tanácsköztársaság ideje alatt a zenei direktórium tagja lett, ugyancsak szép reményeket táplált e direktóriumban Reinitz Béla, Kodály Zoltán és Dohnányi Ernő is. Jóhízemű vállalásuk a Tanácsköztársaság bukása után sok kellemetlen következménnyel járt.

A XVII. kerületi otthonaik után Budára, a II. kerületbe költöztek. Először a II. kerületi Gyopár utca 2-ben – a ház a háborúban rommá lett –, majd a Szilágyi Dezső tér 4. félemelet 2-ben laktak, 1922. májusától 1928 januárjáig. 1923-ban elvált Zeigler Mártától: zongorista tanítványát, Pásztory Dittát vette feleségül és egy év múltán megszületett Péter, Bartók második fia.

Jelentős esemény volt számára Pest és Buda egyesítésének ötvenedik évfordulója. Budapest Székesfőváros Tanácsa felkérésére az 1923. november 19-én elhangzó három mű Dohnányi Ünnepi nyitánya, Kodály Psalmus Hungaricus, és Bartók Táncszvitje volt. Mindhármat Dohnányi Ernő vezényelte a Filharmóniai Társaság élén. Kodály műve kiemelkedő sikert aratott, és első díjat nyert.

1928 és 1932 között a II. kerület Kavics utca 10-ben egy kertés villa lett a Bartók család otthona. Itt komponálta 1930-ban a II. zongoraversenyét. Ötven évesen, 1931-ben a francia becsületrenddel és a magyar Corvin koszorúval tüntették ki. Ebben az időben, 1930-ban komponálta meg a Cantata profana vegyes karra és zenekarra, tenor és bariton-szólóra írt nagyszabású művét (A kilenc csodaszarvas). Bartóknak a „csak tiszta forrásból” hitvallását, alapelvét hirdeti a Cantata profana végén szárnyaló gyönyörű tenorszóló.

1934-től saját kérésére fölmentik zeneakadémiai munkája alól és a Magyar Tudományos Akadémia tagja lesz. Liszt Ferenc magyarságát hangsúlyozza, népzenet rendszerező, tudományos munkát folytat. Ezután a II. kerület Csalán utca 29-ben lévő kertés, szecessziós villába költöztek. Ez volt utolsó budapesti otthonuk. Ma emlékház, melynek kertjében Varga Imrének Bartókról készült egészalakos szobra is várja a látogatókat. Az ember úgy vélné, hogy Bartók a nyugtalan természete miatt váltogatta az otthonát. Ugyanakkor ezt cáfolni látszik az a tény, hogy – hazája elhagyásáig – nyolc évig a Csalán utcai ház volt az ott-

honuk, vagyis megtalálta az akusztikai és más szempontoknak is megfelelő családi fészket.

Sajnos az akkori politikai hatalomban nem bízhatott. Felesége zsidó származása és egyéb kellemetlenkedések miatt kényszerült az ország elhagyására. Amerikában telepedett le. Az első felesége, Ziegler Márta és Béla fia Magyarországon maradt.

Utolsó magyarországi hangversenyének végén (Búcsúhangverseny) az Elindultam szép hazámból... népdalt játszotta. Hallgatói ebből tudták, hogy Bartókék emigrálnak, többen sírtak is a közönség soraiban. Ezt a hangversenyt 1940. október 8-án Ferencsik János dirigálta. (A népdalt, két verssel a Budapesti História előadóestjén a fellépésre váró iskolai énekkar és a hallgatóság szólaltatta meg.)

1940. október 12-én elhagyták Magyarországot. Amerikában koncerteztek, sok jelentős barátot szereztek: például Yehudi Menuhint, Szigeti Józsefet, Kusszevickijt stb. Megrendelésre hatalmas műveket komponált. Itt született meg az öt részes Concerto és a III. Zongoraverseny.

A beteges Bartók egészségi állapota folyamatosan romlott. 1945-ben tüdőgyulladást kapott, de gyöngye szervezetét végül a leukémia emésztette föl. New Yorkban, 1945. szeptember 26-án hunyt el. 1945-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává és igazgatósági taggá választják. 1948-ban postumus Kossuth-díjat, 1954-ben Béke díjat kapott – utóbbit Bécsben vette át felesége, Pásztor Ditta.

A háború után több létesítményt neveztek el róla: Bartók Béla Zene-művészeti Szakközépiskola, Bartók Archivum a várban (Táncsics utca 7.), utcákat a VIII. és a XIX. kerületben, utakat a XI., XV., XVIII. és XXII. kerületben. A Bartók Vonósnyégyes, Bartók kórusok is viselték és viselik nevét. Hosszú évekig jómagam is a Budapesti Bartók Kórus éneke-se, másodkarnagya voltam. Vezényeltem Bartók műveket is.

Számtalan emlékhely, szobor stb. is jelzi a fővárosban Bartók Béla nagyságát: Bartók szobor a Feneketlen tónál, a Rákoshegyi Bartók Zeneház, szobor a Bartók Zenei Középiskola aulájában és a Zeneakadémia aulájában. A Zenetudományi Intézet lépcsőházában és udvarában, Rákoskeresztúron a Teréz utcai emlékhelynél, a Pesti Vigadó oldalán emléktáblák, Bartók terem a Művészetek Palotájában.

Bartók – bár szándékában volt – soha nem térhetett vissza szeretett hazájába. Földi maradványait 1988-ban hozatták haza és július 7-én

hatalmas gyászoló tömeg kíséretével a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra. Szelleme és művészete azonban ma is köztünk él.

(Körtvélyesi Oszkár tanár és karnagy a vetített képekkel illusztrált előadása közben a hallgatóságot többször is megénekelte. Bartók Béla születésének 125. évfordulójára emlékezve az előadást a Kós Károly Ének-zene Emeltszintű Általános Iskola Harmónia Kórusa zárta, Hraschek Katalin vezényletével – a szerk.).

Felhasznált irodalom

Bartók Archívum

Bartók-könyv 1970–71. Szerk. László Ferenc. Bukarest, 1971.

(Kriterion Könyvkiadó)

Fodor András: Vallomások Bartókról. Bp. 1978.

Kroó György: Bartók-kalauz. Bp. 1975.

Ujfalussy József: Bartók Béla. Bp. 1976.

Ujfalussy József: Bartók brevárium. Bp. 1980